

Cuvânt-înainte

Este o stare de fapt ce nu poate fi pusă la îndoială că în a doua decadă a secolului XX s-au multiplicat în așa măsură documentele de drept internațional umanitar (DIU) încât se poate concluziona că suntem martorii unui proces de maturizare a conștiinței umanitare la toate nivelurile de guvernare. Încercarea de a elabora standarde cât mai eficace referitoare la limitarea utilizării forței armate în relațiile internaționale concomitent cu protecția victimelor conflictelor armate este deosebit de vizibilă la nivelul guvernării globale realizate prin intermediul ONU. Expresia esențială a acestei tendințe este inițiativa Secretarului General al ONU intitulată **Drepturile omului în primul rând**¹ lansată la sfârșitul anului 2013 care are menirea de a asigura condițiile ca Sistemul Națiunilor Unite să acționeze eficace și la timp în prevenirea și răspunsul la violările pe scară largă a drepturilor omului și dreptului umanitar, așa cum este mandatat de Cartă și de Rezoluțiile sale; această inițiativă globală, inovatoare și cuprinzătoare își propune să-și materializeze obiectivele printr-un schimb cultural în interiorul Organizației astfel încât drepturile omului și protecția civililor în conflictele armate să fie considerate esența responsabilității întregului sistem, încurajând organele principale să ia măsurile necesare și să acționeze cu curaj moral pentru prevenirea violărilor grave și atragerea întregului personal la acest scop nobil.

Declarația Secretarului General al ONU din 22 noiembrie 2013 reînnoiește angajamentul Preambulului Cartei care începe cu cuvintele „*Noi popoarele ...*” pentru menținerea păcii și securității în vederea protecției drepturilor omului, încercând să depășească slăbiciunile și criticile la adresa Organizației printr-un Plan de acțiune de evitare a catastrofelor umanitare, plan ce implică șase domenii: angajamentul conducerii ONU de a promova respectarea drepturilor omului pe baza Cartei și a propriilor rezoluții; furnizarea către toate statele membre a informațiilor necesare pentru a răspunde responsabil la orice violare a drepturilor omului; recunoașterea rapidă, pe teren, a tuturor situațiilor care prezintă risc de violări grave ale drepturilor omului și DIU; abordarea coerentă a răspunsului ONU prin misiunile sale operaționale care să faciliteze coordonarea rezoluțiilor organelor principale de la Sediul; angajarea organizată și eficace a agenților umanitari din teren în identificarea abuzurilor la adresa drepturilor omului și dreptului internațional umanitar (DIU); întreprinderea tuturor acestor activități printr-o mai bună gestiune a informațiilor asupra amenințărilor la adresa drepturilor omului în vederea elaborării propriilor planuri operaționale de apărare cât și a implicării eficiente a statelor membre.

Eficacitatea Inițiativei „**Drepturile înainte de orice**” a fost demonstrată nu numai cu prilejul rezolvării în 2014 a situației tensionate din Sudanul de Sud dar a fost evidențiată și în Raportul asupra activității Organizației² ori în cel referitor la viitorul operațiilor de pace ale Națiunilor Unite³. O importanță deosebită pentru starea de maturitate a culturii de DIU în ONU o are și Raportul prezentat Adunării Generale la cea de-a 70-a sesiune referitoare la Protecția civililor în conflictele armate⁴ care identifică la punctul 7 cele cinci mari imperative de acțiune în acest domeniu: intensificarea acțiunii de determinare a beligeranților să respecte DIU pe timpul luptelor; colaborarea sistematică și cu grupările armate nestatale pentru a le obliga să respecte DIU; întărirea progreselor făcute deja pentru protecția civililor în operațiile de pace; concertarea eforturilor în direcția acceptării de către beligeranți a intervenției umanitare pentru civili; favorizarea culturii răspunderii pentru violarea DIU. Enumerând problemele specifice diferitelor țări afectate de conflicte (Afganistan, Republica Centrafricană, Columbia, R.D.

¹ În limba engleză *Human Rights up Front Initiative* iar în franceză *les droits avant tout*.

² Documentul A/70/1.

³ Documentul A/70/357-S/2015/682.

⁴ Documentul S/2015/453.

Congo, Irak, Libia, Myanmar, Mali, Nigeria, Palestina, Pakistan, Somalia, Sudanul de Sud, Sudan, Siria, Ucraina, Yemen) se propune ca acest tip de Raport să se facă anual (și nu la 18 luni ca până în prezent) iar Consiliul de Securitate al ONU să analizeze semestrial protecția civililor în conflictele armate prin intermediul Grupului său de experți care să fie solicitat sistematic în urmărirea evoluției tendințelor acestui fenomen.

Intențiile ONU de a pune în viitor pe primul loc respectarea drepturilor omului atât pe timp de pace cât și la criză și război rezultă și din rezoluțiile Consiliului de Securitate, cum ar fi cea cu nr. 2182/2014 referitoare la situația din Somalia și Eritreea sau cea cu nr. 2199/2015 privind stoparea terorismului în Irak și Siria, prin ambele¹ reafirmându-se multiple sancțiuni economice față de încălcările DIU. Pe de altă parte, Rezoluția Adunării Generale a ONU din 18 septembrie 2003, referitoare la promovarea și protecția drepturilor omului și libertăților fundamentale în cadrul luptei contra teroriste conține referiri la necesitatea respectării DIU în special în cazul atacului din aer al țințelor teroriste². De asemenea, Rezoluția Consiliului de Securitate al ONU nr. 2249/2015, depusă de Franța în urma atentatelor teroriste de la Paris din 13 noiembrie 2015, autorizează toate statele membre să ia toate măsurile necesare împotriva Daesh (ISIS), coordonându-și eforturile în vederea distrugerii grupării teroriste și prevenirii/eliminării amenințărilor teroriste, fiind condamnate și recente atacuri teroriste din Tunisia, Turcia, Liban, Egipt.

Instaurarea domniei legii la nivelul guvernantei globale are note specifice în rapoartele prezentate de instanțele penale internaționale la cea de a 70-a sesiune a Adunării Generale a ONU³, demonstrând o puternică voință de a pune capăt impunității criminalilor de război. Astfel, la Tribunalul Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie au fost trimiși în judecată din 1993 până în prezent 161 de acuzați, procesele fiind finalizate pentru 147, dintre aceștia, 80 fiind condamnați, 18 achitați, 13 transferați la instanțe naționale iar pentru 36 acuzațiile au fost retrase. O activitate la fel de laborioasă a avut și Tribunalul pentru Ruanda, în al 20-lea (și ultimul) său raport evidențiind că din cei 93 de acuzați în instanța de la Arusha 61 au fost condamnați, 14 achitați, 10 trimiși în instanțe naționale iar pentru 2 acuzațiile au fost retrase, 3 au decedat și 3 n-au putut fi arestați. Și Curtea Penală Internațională a fost sesizată cu 21 de afaceri judiciare în care s-au dat deja sentințe în primă instanță, trecându-se la faza apelului, dar și cu 10 situații în care Biroul Procurorului desfășoară examinări preliminare (Afganistan, Columbia, Georgia, Guineea, Honduras, Irak, Nigeria, R. Centrafricană, Palestina, Ucraina); dacă se are în vedere că numărul ratificărilor Statutului CPI a ajuns la 123, existând 24 de ratificări la amendamentele art. 8 și încă 23 la definiția crimei de agresiune, iar în 2016 patru procese simultan privind infracțiuni grave de DIU împotriva a 10000 de persoane sunt pe rolul instanței, se poate concluziona că instanța internațională penală cu caracter permanent își aduce o contribuție remarcabilă la înfăptuirea justiției.

Și la nivelul organizațiilor internaționale regionale se constată un progres real al documentelor de DIU, un exemplu în acest sens fiind acțiunea europeană care are un impact global. Astfel, Orientările actualizate ale UE privind promovarea respectării DIU⁴ au ca obiectiv stabilirea instrumentelor operaționale în acest domeniu, fiind complementare altor poziții comune deja adoptate referitoare la drepturile omului, tortura și protecția civililor; inspirându-se din experiențele Consiliului Europei în promovarea DIU, Parlamentul UE a adoptat în 2015 o rezoluție privind distrugerea de către Daesh/ISIS a siturilor culturale de la Palmyra din Siria⁵ în care se demonstrează violarea izvoarelor juridice pertinente ale DIU

¹ Publicate în M. Of. nr. 206/2015.

² Documentul A/68/389.

³ Documentul ONU cu nr. A/70/4 (Curtea Internațională de Justiție), A/70/218 (Tribunalul Penal Internațional pentru Rwanda), A/70/225 (Mecanismul Instanțelor Penale Internaționale) și A/70/226 (Tribunalul pentru fosta Iugoslavie).

⁴ Documentul Consiliului UE cu nr. 2009/C303/06.

⁵ Documentul PE nr. 2015/2649 (RSP).

referitoare la protecția patrimoniului cultural universal. La rândul său, implicându-se în acțiunile de combatere a cyber-terorismului, transpusă în noua politică elaborată în cadrul Summitului din Țara Galilor din septembrie 2014, NATO a afirmat hotărât că dreptul internațional se aplică și în spațiul cibernetic, așa cum constatare Grupul Internațional de Experți invitați de Centrul de Excelență al NATO în apărarea cooperativă cibernetică de la Tallin, finalizat cu elaborarea în 2014 a Manualului de la Tallin de drept internațional aplicabil în războiul cibernetic; între documentele operaționale ale Alianței cu elemente de DIU trebuie amintită și Noua Politică NATO din 2014 referitoare la Femei, Pace și Securitate, în care se reflectă punerea în practică a principiilor cristalizate prin Rezoluția Consiliului de Securitate al ONU nr. 1325/2000 cu același subiect privind protejarea drepturilor persoanelor de sex feminin de violențele conflictelor armate dar și înlăturarea impedimentelor privind participarea femeilor în prevenirea, gestionarea și rezolvarea conflictelor ca și în operațiile de pace¹.

O acțiune la fel de globală și de cuprinzătoare pentru reafirmarea și dezvoltarea DIU a avut-o în ultimii ani și OSCE. Pe lângă misiunile în teren de urmărire și evaluare a aplicării DIU, între care cea din Ucraina s-a dovedit deosebit de laborioasă, organizația pan-europeană a elaborat și documente cu un impact deosebit asupra evoluției DIU. Între acestea, un loc aparte îl ocupă Raportul Oficiului de la Varșovia pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului privind situația drepturilor omului în cazul deținuților de la Guantanamo², în care analiza și recomandările formulate sunt bazate pe documentele pertinente ale OSCE din domeniul dreptului internațional al drepturilor omului, ca și ale dreptului cutumiar și convențional umanitar, avându-se în vedere în special instrumentele ratificate de SUA dar și interpretările asupra standardelor umanitare ca și valoarea documentelor de Soft-law ale principiilor generale ale DIU. Tot în anul 2015, Misiunea OSCE din Serbia a elaborat, cu sprijinul financiar al UE, analiza asupra proceselor crimelor de război judecate în anii 2003-2014 în Serbia³, știut fiind că justiția internațională de la Haga este doar complementară celei naționale iar după închiderea Tribunalului penal internațional pentru fosta Iugoslavie, responsabilitatea acuzaților de crime de război rămâne în sarcina tribunalelor din statele ai căror cetățeni sunt; perspectiva asupra aplicării DIU se regăsește în special în capitolul șase al Analizei (p. 63-73), referindu-se la existența unui conflict armat în condițiile în care codul penal sârb incriminează crimele de război.

Guvernațiile naționale s-au preocupat și ele de evoluția DIU plecând de la realitatea că statele reprezintă principalele subiecte ale dreptului internațional. Este semnificativ, în acest sens, un articol publicat într-o revistă de specialitate din SUA⁴ sub titlul „*War is governance*”, care amintește de formula clausewitziană a războiului ca fiind o continuare a politicii cu alte mijloace dar subliniază că „*deși respectarea dreptului războiului se poate dovedi uneori mai costisitoare pe termen scurt, statele cu forțe armate numeroase vor fi beneficiare ale respectării dreptului internațional pe termen lung*”. În aceeași ordine de idei se înscrie și tendința de afirmare a principiului domniei legii (rule of law) nu numai în timp de pace, la nivel național ori internațional, ci și în timp de conflict armat; este elocvent în acest sens proiectul Academiei de DIU și Drepturile Omului de la Geneva⁵ intitulat „*Rule of law in armed conflict*” (RULAC Project) care își propune sprijinirea implementării dreptului internațional al conflictelor armate pe baza unei analize globale a informațiilor din domeniul DIU, dreptul internațional al drepturilor omului, dreptul internațional penal și dreptul refugiaților. Se poate spune că „RULAC

¹ A.V. Istrătescu, *Implicarea ONU, NATO, UE și OSCE în asigurarea securității umanității*, în Buletinul UNAP „Carol I” nr. 1/2015, p. 202.

² *Raport Human Rights Situation of Detainees at Guantanamo*, OSCE, ODIHR, Warsaw, 2015.

³ *War crimes proceedings in Serbia (2003-2014)*, An analysis of the OSCE Mission to Serbia's monitoring results, Belgrade, 2015.

⁴ Eyal Benvenisti, *War is governance*, în *Michigan Law Review*, volume 112, issue 8/2014, p. 1363-1414.

⁵ Alte proiecte ale Academiei de la Geneva se referă la justiția tranzițională, grupurile armate nestatale, demnitatea umană în război etc.

Proiect” este similar „Clauzei Martens” din tratatele de drept internațional umanitar deoarece își propune să demonstreze că și conflictele armate trebuie să se conformeze unor principii universale (scrise ori nescrise) ca moralitatea, corectitudinea, dreptatea, umanitatea și protecția victimelor.

„Barbaria concretului” relațiilor internaționale face ca progresul idealului domniei legii în conflictele armate să se facă în realitate prin pași relativi mici dar esențiali în consolidarea culturii de DIU. Așa este cazul manualelor militare de drept al războiului pe care tot mai multe state au înțeles că trebuie să le pună la dispoziția forțelor armate pentru conștientizarea standardelor de comportament pe timpul ostilităților militare. Un bun exemplu al aparițiilor inovatoare în acest domeniu este manualul britanic de **„Sprijin Juridic al Operațiilor Întrunite”** în care se arată că DIU reprezintă esența dreptului militar operațional, comandanții și consilierii lor juridici, ca și întregul personal având obligații și responsabilități stricte în asigurarea domniei legii în operații¹. Un alt exemplu este doctrina australiană a dreptului conflictelor armate care-i orientează pe comandanții de la toate nivelurile ierarhice militare în planificarea și conducerea operațiilor forțelor armate în conflictele armate, detaliind responsabilitățile și obligațiile de DIU ale personalului militar în strânsă legătură cu celelalte doctrine operaționale; ceea ce înseamnă că învățarea și respectarea regulilor DIU nu pune în primejdie îndeplinirea misiunilor primite². Continuând lunga tradiție de reglementare juridică operațională a armatei americane, Departamentul Apărării din SUA a elaborat în iunie 2015 un **manual de drept al războiului** de 1200 de pagini³, în care se susține că **„autocontrolul necesar pentru formarea reținerii de a comite crime de război în stresul luptei asigură aceeași bună ordine și disciplină necesare acțiunii coezive de succes în misiune”**.

Și organizații academice ori neguvernamentale au avut preocupări în acest sens. În februarie 2009, CICR a elaborat **„Orientările interpretative ale noțiunii de participare directă la ostilități în DIU”** conform principiilor și normelor dreptului umanitar cutumiar și convențional, fără a prejudicia însă ramurile de drept conexe precum dreptul utilizării forței între state ori dreptul drepturilor omului⁴. La fel, în mai 2009, Universitatea Harvard a contribuit la progresul DIU prin elaborarea în cadrul Programului său de cercetare în domeniul politicii umanitare și conflictelor un **Manual al Dreptului Internațional aplicabil în războiul aerian și cu rachete**, problematică rezolvată doar parțial până în acel moment de Regulile de la Haga din 1922-1923, de Protocolul adițional I din 1977 sau de Manualul de la San Remo din 1994. În aceeași ordine de preocupări s-a înscris și Seminarul organizat de Forumul pentru drept internațional penal și drept umanitar⁵ de la Oslo care a reamintit că în dezvoltarea manualelor militare de drept umanitar și militar s-au investit expertiză și eforturi admirabile, astfel că multe țări le consideră o componentă indispensabilă a cadrului juridic specific activității forțelor armate, de securitate și ordine publică.

Statele au la dispoziție multiple posibilități de implementare a DIU, singura condiție fiind existența voinței politice în acest sens. Republica Moldova, spre exemplu, și-a modificat și completat codul penal prin intermediul legii nr. 64/2003 cu infracțiuni de genocid, împotriva umanității, infracțiuni de război împotriva persoanelor sau proprietății, de utilizare de mijloace și metode de război interzise, inclusiv aceea de dare sau executare a unor ordine vădit ilegale și de neexecutare sau executare necorespunzătoare a controlului asupra forțelor armate, precum și de definire legală a unor termeni precum **„persoană protejată de DIU”** în conflictele armate internaționale și neinternaționale, mercenari, semne distinctive de DIU, instanțe penale internaționale; mai mult ca sigur că acest demers a fost posibil după

¹ JWP 3-46/2005, Ministry of Defence, United Kingdom, 3005.

² ADDP 06.4, *Law of armed conflict*, Canberra, 2006.

³ *Law of war Manual*, Department of Defence, United States, 2015.

⁴ Publicate în RICR, volume 90, no. 872, december 2008, p. 991-1041.

⁵ Nobuo Hayashi (editor), *National Military Manuals on the Law of Armed Conflict*, Torkel Opsahl Academic Epublisher, Oslo, 2010.

introducerea studierii DIU în instituțiile de învățământ interesate de această problematică, precum Universitatea de Studii Europene din Moldova, activitate acompaniată de apariția manualelor de DIU¹. În România, activitatea de aplicare a dreptului internațional umanitar a fost coordonată în ultimii ani de Comisia Națională de DIU astfel încât din anul școlar 2011-2012 s-a introdus în programa școlară a liceelor și disciplina opțională DIU iar în 2014 a apărut Manualul Oficiului Național pentru Cultul Eroilor referitor la strămutarea mormintelor de război, ONCE realizând la 25 octombrie 2015 și primul Memorial de război al ostașilor români căzuți la Stalingrad. A continuat, de asemenea, apariția lucrărilor de specialitate în acest domeniu² la Facultatea de Drept a Universității București s-a introdus, ca disciplină de studiu Dreptul internațional al drepturilor omului, umanitar, al refugiaților nu numai la licență și master ci și la Școala Doctorală de Drept, ca disciplină obligatorie a programului de studii universitare avansate, avându-l ca titular pe prof. Corneliu Liviu Popescu. Din păcate, spre deosebire de alte câteva state europene, România n-a reușit să ratifice până în prezent, probabil din rațiuni politico-strategice, nici Convenția de la Oslo din 2008 cu privire la armele cu submuniție (intrată în vigoare în 2010 după ce 30 de state au ratificat-o) și nici amendamentul la Statutul Curții Penale Internaționale de la Kampala din 2010 privind definirea crimei de agresiune (neintrat încă în vigoare).

Reafirmarea și dezvoltarea multiplicată a documentelor de DIU, într-o enumerare ce nu poate fi exhaustivă, s-a datorat nu numai maturizării conștiinței umanității că astfel se apără de catastrofele tragice provocate de război ci și recursului repetat la forță în relațiile internaționale, provocator inerent al violărilor grave și sistematice ale dreptului umanitar al conflictelor armate. Confrontările din al doilea deceniu al secolului 21 au depășit nu numai cadrul juridic existent al ordinii internaționale și tipologia cu care ne familiarizaserăm la sfârșitul secolului trecut. Au intrat în limbajul curent, adăugându-se unor termeni deja răspândiți, ca război asimetric sau război împotriva terorismului, expresii mai noi precum „*război hibrid*” sau, în ceea ce-i privește pe combatanți, „*omuleții verzi*” și „*lupii singuratici*”, noțiuni referitoare mai ales la actele de război din Estul Ucrainei și la cele de terorism care afectează întreaga lume. Dacă „*războiul hibrid*” este o noțiune occidentală ce pune accentul pe particularitatea unor ostilități militare de a avea frontiere fluide, deosebite de războiul clasic, în Rusia se vorbește în aceeași situație conflictuală din Estul Ucrainei de un război „*de nouă generație*”, se propune însă și noi termeni, precum „*război non-liniar*” ori „*comprehensive warfare*”, cu referire directă la combinația dintre conflictul armat internațional și cel neinternațional, între mijloace de luptă convenționale și neconvenționale și între actorii statali și non-statali, inclusiv civili³. Spre deosebire de situația tradițională în care combatanții puteau fi identificați ca aparținând forțelor armate ale beligeranților, în războiul hibrid acționează „*omuleții verzi*” neidentificați și nerevendicați de nimeni, în ambele tabere care se confruntă în Ucraina existând batalioane de „*paramilitari*” mai mult sau mai puțin legali, care nu se află întotdeauna sub controlul și autoritatea statelor care se confruntă astfel că disciplina lasă de dorit și, de aici, și încălcarea principiilor și normelor DIU⁴.

¹ O. Bălan, V. Rusu, V. Nour, *Drept internațional umanitar*, Chișinău, 2003.

² I. Gâlea, *Folosirea forței în dreptul internațional*, Ed. Universul Juridic, București, 2009; I. Dragoman, D. Ungureanu, V. Velișcu, C. Stănculescu, *Manual de DIU pentru forțele de ordine și siguranță publică*, Ed. Sitech, Craiova, 2011; I. Cloșcă, D. Codiță, *Dicționar enciclopedic de DIU*, Ed. Karta Graphic, Ploiești, ARDU, vol. I, 2013, vol. II, 2014; I. Gâlea, *Aplicarea normelor DIU în cazul operațiilor antiteroriste*, Ed. C.H. Beck, București, 2013; N. Lupulescu, *Drept umanitar*, Ed. C.H. Beck, București 2009; I. Dragoman, D. Ungureanu, *DIU aplicabil în noile tipuri de conflicte armate*, Ed. Sitech, Craiova, 2013; ARDU-PH, *Drepturile omului, o problemă mereu actuală*, Ed. Karta Graphic, Ploiești, 2014; E.R. Vișan, D. Codiță (coord.), *DIU – actualități, perspective, provocări*, Ed. Karta Graphic, Ploiești, 2014; Laura-Maria Crăciunean, *Drept internațional umanitar*, Ed. Hamangiu, 2014; I. Dragoman, D. Ungureanu, *Drepturile omului și dreptul umanitar pentru forțele de ordine și siguranță publică*, Ed. Sitech, Craiova, 2015.

³ O. Manea, *Buna guvernare – linia întâi a războiului hibrid*, în FP România, august-septembrie 2015, p. 38.

⁴ S. Velenciuc, *Războaiele paramilitarilor*, în FP România august-septembrie 2015, p. 40.

Aceeași situație pare să existe și în atentatele teroriste, tot mai descentralizate, până la nivel individual, astfel încât trebuie și reconsiderată lupta globală împotriva terorismului internațional. Exemple în acest sens sunt grupurile teroriste derivate din Al-Qaida, precum Frontul Al-Nusrah (FAN) și Statul Islamic al Irakului și Levantului (SILL sau Daesh) dar și Boko Haram din Nigeria și statele din jur, Camerun, Ciad, Niger și Benin. Pentru această din urmă grupare este mai cunoscută luarea ca ostateci la 14 aprilie 2014 a 200 de fete dintr-un oraș din Nigeria, a căror soartă n-a fost elucidată încă, ca și alte preluări de persoane a căror eliberare imediată se impune fără condiții; chiar dacă terorismul amenință în general pacea și securitatea întregii lumii, fără a fi asociat vreunei religii, națiuni, civilizații sau grup etnic, organizația Boko Haram se opune valorilor occidentale și comite atrocități și încălcări grave ale drepturilor omului și DIU, mai ales împotriva civililor, copiilor, fetelor, femeilor, grupurilor etnice și religioase minoritare, școlilor, piețelor și bunurilor publice. Prin intermediul Daesh, efectele terorismului s-au resimțit până în Europa, nu numai sub forma sutelor de mii de refugiați de război și de regimul represiv al acestei grupări teroriste dar și sub acela al atentatelor sinucigașe. Anul 2015 a început în Franța cu atentatul asupra redacției revistei Charlie Hebdo și s-a finalizat în 13 noiembrie cu atentatele din Paris care au provocat moartea a 130 de civili, ceea ce l-a determinat pe președintele țării să declare că Franța este în stare de război. Să adăugăm la toate acestea și eventualele „erori” care pot fi provocate de războiul hibrid și cel împotriva terorismului, cum ar fi doborârea unor avioane de pasageri în Ucraina și Egipt sau a avionului rus de bombardament de către Turcia, ori atacarea unor obiective protejate; în acest sens, un comandant american din Afganistan a declarat recent că bombardarea în primăvara anului 2015 a spitalului din Kunduz în care lucra organizația umanitară „**Medici fără frontiere**”, soldat cu 30 de morți a fost o „eroare umană, acoperită de erori procedurale și de utilizare a echipamentelor greșite”.

Inspirată de documente și fapte ca cele prezentate anterior, știința DIU s-a îmbogățit cu reacții oportune ale statelor și organizațiilor internaționale, cu sentințe eficiente ale tribunalelor penale naționale și internaționale dar și cu dezvoltările doctrinare¹ care să permită prevenirea și pedepsirea crimelor de război. Recunoscând că eficacitatea DIU depinde de acțiuni complementare și sinergice în toate domeniile de promovare a drepturilor omului și libertăților fundamentale, propunerea noastră de compendiu științific în acest domeniu se referă la aprofundarea aspectelor sale esențiale și anume: fundamentele DIU; dreptul la război; dreptul militar internațional; dreptul umanitar internațional; aplicarea DIU; jurisdicția crimelor de război; România și DIU. Credem cu toată tăria că o astfel de abordare doctrinară va permite tuturor autorităților și agenților publici dar și membrilor societății civile din România să facă față cu responsabilitate și eficiență, în deplină cunoștință de cauză, provocărilor pe care violările drepturilor omului și ale dreptului internațional umanitar le pune în fața întregii umanități.

¹ Dintre aparițiile editoriale recente în domeniu amintim: D. Fleck, F.D. Gill, *The handbook of the international law of military operations*, Oxford University Press, 2014; A. Orford, *International Authority and the Responsibility to Protect*, Oxford University Press, 2014; R. Thakur, *The United Nations, peace and security*, Cambridge University Press, 2014; G. Robertson *Crimes against humanity: The Struggle for Global Justice*, Penguin Books Ltd, United Kingdom, 2012; D. Thürer, *International Humanitarian Law, theory, practice, context*, Brill/Nijhoff, 2011.

PARTEA ÎNTÂIA

FUNDAMENTELE DREPTULUI INTERNAȚIONAL UMANITAR

Moartea lui Achilles

*Și acum, războiul durând de aproape zece ani, Neptun
se adresează zeului cu plete Smintheus cu aceste cuvinte:
„O, cel mai iubit de mine din toți fiii fratelui meu,
care ai ridicat cu mine zidurile zadarnice ale Troiei,
oare nu gemi când privești această cetate care în curând va cădea?
Nu te doare că au fost ucise atâtea mii de eroi care apărau zidurile?
Și totuși acel crud și mai sângeros decât războiul însuși,
distrugătorul operei noastre, Achille. trăiește încă.
Dă-mi-l mie. îl voi face să simtă ce pot cu tridentul.
Și, fiindcă nu ne este dat să luptăm cu dușmanul de aproape,
ucide-l cu o săgeată ascunsă și venită pe neașteptate”.*

*A consimțit Delianul, ascultând deopotrivă de mânia unchiului său
și de a sa. Învăluit într-un nor, se duce în armata troiană
și în mijlocul măcelului zărește pe Paris, care arunca
săgeți rare printre lacheii necunoscuți. Arătându-se că e zeu, spune:
„Ce pierzi săgețile în sângele celor de jos? Dacă ai grijă de-ai tăi,
întoarce-te împotriva Aeacidului și răzbună-ți frații uciși”.*

*A zis, și arătând pe Peleianul, care așternea la pământ
ostași troieni cu fierul armelor, a întors contra lui arcul lui Paris
și a îndreptat cu mână sigură săgeata aducătoare de moarte.
Așadar tu, Achille, învingătorul atâtor viteji,
ești învins de un fricos răpitor al unei femei.
Acum Aeacidul, spaimă a frigienilor, podoabă și ocrotire
a neamului grecesc, căpetenie neînvincă în război, e ars pe rug.
Același zeu îl înarmase și același l-a ars. Acum e cenușă și
din Achille cel atât de mare rămâne o nimica toată, care nu umple bine o urnă mică.
Dar gloria lui trăiește și umple lumea întreagă*

Ovidius, Metamorfoze

CAPITOLUL 1

EVOLUȚIA, DENUMIREA ȘI DEFINIȚIA

Statele, de la apariția lor ca entități de sine stătătoare, au intrat în relații unele cu altele, la început sporadic și accidental, pentru ca, pe măsura trecerii timpului, raporturile dintre ele să se extindă treptat, ajungând la dimensiunile actuale, care cuprind toate domeniile vieții social-economice, politic, cultural, medical, sportiv etc. Aceste relații au îmbrăcat de la început două forme principale: de colaborare și de luptă, de confruntare. Relațiile de colaborare sunt guvernate de norme juridice, făcând parte din dreptul internațional public, cele de luptă, de norme ce alcătuiesc dreptul internațional umanitar¹.

1.1. Geneza și evoluția războiului

Sun Tzu în „Arta Războiului” precizează că: „Războiul este o problemă de o importanță vitală pentru stat, domeniul vieții și al morții, calea care duce spre nimicire sau supraviețuire²”. Este evident că natura și modalitățile de purtare ale războiului au evoluat în funcție de evoluția generală a societății omenești, iar consecințele sale au fost diferite pe parcursul istoriei³. Alvin și Heidi Toffler⁴ disting trei moduri de utilizare a violenței armate organizate. Chiar și în comuna primitivă, colectivitățile umane se luptau pentru a răzbuna omoruri, pentru a răpi femei sau pentru accesul la vânat; această violență însă era sinonimă cu războiul⁵. Abia când revoluția agricolă a lansat primul mare rol de schimbări în istoria omenirii și s-au constituit statele antice au apărut și războaiele ca ciocniri sângeroase între state. Până în Evul Mediu, războaiele din primul val poartă pecetea inconfundabilă a economiilor agrare care le-au dat naștere, nu numai în sens tehnologic, ci și în sens al organizării, comunicațiilor, logisticii, administrației, structurilor de recompensare, stilurilor de comandă și ipotezelor culturale⁶.

Cel de-al Doilea Val de schimbări istorice lansat de revoluția industrială a făcut ca distrugerile de masă să devină esența beligeranței din epoca producției industriale de masă bazată pe tehnologia coșului de fum. Elementele acestei schimbări revoluționare a războiului au fost: înlocuirea războiului „limitat” cu cel „nelimitat”; transformarea lui dintr-o ciocnire între conducători într-o ciocnire între popoare, între armate regulate bazate pe serviciul militar obligatoriu; organizarea și doctrina; creșterea puterii de foc a armamentelor și apariția unor noi tactici; extinderea teatrului de război. Punctul culminant al celui de-al Doilea Val a fost apariția armelor de distrugere în masă⁷.

Cu rădăcini anterioare acestui eveniment, războiul din Golf din 1991 a fost expresia tipului de violență armată a celui de-al Treilea Val, războiul epocii informaționale bazată pe cunoaștere, demasificare, accelerarea schimbărilor. În fapt, în Golf, s-au purtat simultan două războaie, unul vizibil de tip industrial și altul invizibil, radical diferit, cu o natură a beligeranței complet modificată. Rezultatul a fost o imagine foarte aseptizată a războiului, o formă de luptă aparent scutită de carnagii, dusă cu arme ale celui de-al Treilea Val, concepute pentru o precizie maximă, distrugere specializată și minime pagube colaterale. În ultima perioadă de timp se discută tot mai des despre conceptul de „război bazat pe rețea” ca fiind expresia tipului de violență specifică celui de-al Patrulea Val, dar această noțiune nu este delimitată și clarificată complet încă.

¹ I. Cloșcă, I. Suceavă, *Tratat de drept internațional umanitar*, Ed. V.I.S. Print, București 2000, p. 12.

² Sun Tzu, *Arta Războiului*, p. 7.

³ I. Dragoman, *Drept internațional umanitar*, Ed. Fundației „Andrei Șaguna, Constanța”, 1999, p. 6-8.

⁴ Alvin și Heidi Toffler, *Război și antirăzboi. Supraviețuire în zorii secolului XXI*, Ed. Antet 1995, p. 46-101.

⁵ I. Dragoman, *op. cit.*, p. 6.

⁶ D. Toma, *Drept internațional umanitar*, Ed. Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 2005, p. 4.

⁷ I. Dragoman, *op. cit.*, p. 6.

S-a încercat definirea războiului încă din antichitate. Cicero îl definește ca înfruntare violentă iar Hugo Grotius sesizează că prin cuvântul *bellum* (cu origine în *duellum*) se înțelege nu numai acțiunea, ci și starea celor care se înfruntă în mod violent¹. Pentru epoca modernă, cea mai cunoscută definiție aparține lui Karl von Clausewitz, potrivit căruia războiul este un act de violență destinat constrângerii adversarului de a se supune voinței noastre, fiind o continuare a politicii cu alte mijloace². Iar fondatorul polemologiei remarca faptul că războiul este o formă de violență, cu trăsătura esențială de a fi metodic și organizat în ceea ce privește grupările luptătoare și modalitățile de ducere; mai mult, el este limitat în timp și spațiu fiind supus unor reguli speciale foarte variabile, o altă caracteristică a sa fiind aceea că este sângeros, căci dacă nu implică distrugerii de vieți umane, el rămâne doar un schimb de amenințări³. Conceptul juridic de război se referă la recursul la forță și obiectivul de a înfrânge adversarul, fiind fie un procedeu de autoapărare, un mod coercitiv de executare a dreptului internațional (H. Kelsen), fie o luptă armată între state, voită de cel puțin un stat și dusă în vederea unui interes național (L. Delbez), un element psihologic (voința de a face război), un element material (lupta armată), și un element teleologic (servirea interesului național)⁴. Toate aceste definiții insistă pe utilizarea mijloacelor violenței armate ca esență a războiului, iar expresiile metaforice „război economic”, „război psihologic”, „război informațional” exced conceptului propriu zis. Oricum el rămâne un fenomen deosebit de complex care antrenează diferitele aspecte ale vieții sociale, fapt pentru care în jurul lui s-au creat adevărate ramuri de cercetare precum arta războiului, politica militară, sociologia războiului, istoria artei militare, polemologia⁵, dreptul războiului.

1.2. Denumirea de drept internațional umanitar

Analizele militare, istorice, psihologice, economice sociologice etc., nu pot fi complete fără cercetarea normelor juridice referitoare la război, norme al căror ansamblu formează dreptul războiului. Dacă războiul este un fenomen curent al raporturilor dintre state, este normal ca dreptul internațional să normeze această stare și să se preocupe de protecția oamenilor în astfel de situații⁶. Ca urmare dreptul internațional a fost definit ca fiind chiar un „drept al războiului”, concept care are două sensuri.

Într-un sens subiectiv prin dreptul războiului se înțelege facultatea statelor de a-și reglementa raporturile reciproce prin intermediul acestui adevărat instrument al politicii naționale care presupune utilizarea mijloacelor violenței armate. Încă de la apariția și formarea comunității statale incipiente, s-a recunoscut entităților statale prerogativa de a recurge la război în promovarea intereselor ca o continuare a politicii cu alte mijloace. Mai mult, s-a considerat că aceasta ar fi un adevărat „drept”, un act licit derivat din suveranitate și, ca atare, o reală procedură „legală” de soluționare a litigiilor dintre state. Romanii numeau acest drept „*jus ad bellum*” (dreptul la război). În susținerea acestui drept, doctrinele politico-juridice formulează justificări „juridice”, ca autoconservarea, necesitatea, autoprotecția, menținerea echilibrului de forțe ș.a.⁷ În practica statelor se concretizează astfel concepția că războiul constituie o

¹ H. Grotius, *Despre dreptul războiului și al păcii*, Ed. Științifică, București, 1968, p. 104.

² Karl von Clausewitz, *De la Guerre*, Editions du Minuit, Paris 1950, p. 51.

³ G. Bouthoul, *Le phenomene guerre*, Payot, 1962.

⁴ I. Motoc, *Interpreter la guerre, les exceptions de l'article 2 par. 4 de la Charte de l'ONU dans le pratique de Conseil de Securité*, Editions Babel, București 1997, p. 10-11.

⁵ Termenul provine din limba greacă („*polema*” – război și „*logos*” – știință) și își propune ca obiect cercetarea fenomenului războiului, studiind structurile beligere și periodicitatea conflictelor.

⁶ I. Dragoman, *op. cit.*, p. 9.

⁷ Hugo Grotius afirma că dreptul material sau dreptul ginților încuviințează ca legitim războiul drept căci este îngăduit să se răspundă la forță prin forță, acest drept fiind statornicit chiar de la natură și găsea nenumărate argumente în acest sens, v. Hugo Grotius, *op. cit.*, p. 119-152. De asemenea, în „*De spiritual legilor*”, Montesquieu afirma că, între societăți, dreptul de legitimă apărare implică uneori necesitatea de a ataca, atunci când un popor vede că o pace de o lungă durată ar da altui popor putința să-l distrugă și să-l distrugă și că atacul este în acel moment singurul mijloc de a preîntâmpina această distrugere, în Montesquieu, *Despre spiritual legilor*, Ed. Științifică, București, 1964, vol. I, p. 174.

procedură legitimă, ultimul mijloc la care politica statelor este îndreptățită să recurgă în rezolvarea disputelor dintre ele ca să-și apere și să-și asigure realizarea drepturilor lor. Evoluția concepțiilor și instituțiilor juridice privind recurgerea la război în relațiile interstatale a parcurs mai multe etape istorice până în prezent când în dreptul internațional s-a consacrat ca o normă imperativă de *jus cogens gentium*, principiul fundamental al nerecurgerii la forță și la amenințarea cu folosirea forței împotriva suveranității, integrității și independenței politice a statelor sau în orice alt mod incompatibil cu scopurile și principiile Cartei Națiunilor Unite¹.

Cea de-a doua semnificație a noțiunii de „dreptul războiului” este cea de totalitate de norme juridice care reglementează declanșarea, desfășurarea și încheierea ostilităților militare, ceea ce la romani echivala cu expresia „*jus in bello*” (dreptul în război). În acest înțeles obiectiv, dreptul războiului este o parte a dreptului internațional care cuprinde regulile create prin acordul de voință al statelor având ca scop reglementarea conflictelor armate în vederea atenuării efectelor distructive ale acestora, fiind susceptibile a fi duse la îndeplinire prin utilizarea constrângerii exercitate tot de state, individual sau colectiv asupra beligeranților². În acest înțeles, încă din 1625, Hugo Grotius analiza regulile generale cu privire la ceea ce este îngăduit într-un război după dreptul natural³. Concret, în această accepțiune, dreptul războiului a însemnat întotdeauna impunerea de restricții juridice acțiunilor militare prin intermediul cutumei sau convențiilor și protejarea unor valori în caz de conflict armat⁴; încălcarea lor a constituit și constituie infracțiuni grave care sunt denumite crime de război sau crime împotriva umanității.

Expresiile echivalente ale conceptului de „drept al războiului” în sens obiectiv sunt: „dreptul de la Haga”, care fixează drepturile și obligațiile beligeranților în conducerea acțiunilor militare precum și „dreptul de la Geneva” care cuprinde normele referitoare la protecția victimelor conflictelor armate, a populației și bunurilor civile, a organismelor care au grija acestora⁵. Observăm că dreptul de la Haga se completează cu cel de la Geneva astfel încât împreună formează dreptul războiului tradițional, dreptul de la Haga conținând și norme umanitare iar cel de la Geneva reglementând, într-o anumită măsură, comportamentul forțelor armate în acțiune. Conflictele de codificare de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX au consacrat dreptul războiului în formula „legile și obiceiurile războiului”. În sfârșit, ultima mare codificare din anul 1977 reunește cele două ramuri – dreptul războiului (Hugo) și dreptul umanitar (dreptul de la Geneva) – într-un nou concept: „dreptul internațional umanitar al conflictelor armate”, aceasta fiind denumirea oficială⁶.

1.3. Definiția dreptului internațional umanitar

Cea mai simplă definiție a dreptului internațional umanitar este aceea de ansamblu al normelor care asigură protecția omului în conflictul armat⁷. Dar definiția dată în literatura de

¹ Art. 2 Carta ONU.

² I. Dragoman, *op. cit.*, p. 10.

³ H. Grotius, *op. cit.*, p. 605.

⁴ J. Pictet, *Development et principes du droit international humanitaire*, Paris, 1983, p. 28-29.

⁵ I. Dragoman, *Drept internațional aplicabil în conflictele armate*, Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1993, p. 8-9.

⁶ În cuprinsul Protocolului, sunt utilizate și alte expresii, precum: „reguli de drept internațional privind relațiile diplomatice” (art. 5); „Orice altă regulă de drept internațional aplicabilă acestei Înalte Părți Contractante” (art. 36); „reguli existente generalmente recunoscute de drept internațional aplicabile spionajului și folosirii pavilioanelor și conducerea conflictelor armate pe mare” (art. 33 par. 3); „reguli de drept internațional aplicabile în conflictele armate pe mare sau în aer” (art. 49 par. 3); „alte reguli de drept internațional aplicabile” (art. 51 par. 1); „drept internațional” (art. 56 par 3); „alte norme de drept internațional care guvernează protecția drepturilor fundamentale ale omului în timpul unui conflict armat cu caracter internațional” (art. 72); „reguli de drept internațional aplicabile” (art. 75 par. 7);

⁷ *Humanitarian Law in Armed Conflicts Manual, The Federal Ministry of Defence of the Federal Republic of Germany*, 1992, p. 11.

specialitate este aceea că dreptul internațional umanitar al conflictelor armate este ansamblul de norme de drept internațional, de sorginte cutumiară sau convențională, destinate a reglementa în mod special problemele survenite în situațiile de conflict armat internațional public¹. Apartenența la dreptul internațional public este deci genul proxim al definiției; ca urmare, dreptul internațional umanitar va avea toate caracteristicile generale ale acestuia. Iar reglementarea problemelor survenite în situații de conflict armat reprezintă diferența specifică a definiției care ne indică și caracteristicile dreptului internațional umanitar: a) caracterul dual al violenței și, în același timp, de drept al asistenței umanitare; b) actualitatea lui, chiar și după interzicerea recursului la forță și perpetuarea sa atâta timp cât vor exista războaie; c) complexitatea, rezultă din multitudinea reglementărilor, obiectului, destinatarilor, problemelor de aplicabilitate; d) simplitatea lui, bazată pe îmbinarea principiului umanității cu cel al necesității militare și care arată că nu-ți trebuie studii juridice pentru a ști care sunt crimele de război; e) integralitatea și în același timp ambiguitatea lui, în sensul că pare a fi straniu, dacă nu paradoxal să reglementeze violența armată ce pare a fi prin esență refractară dreptului, în același timp el existând ca un ansamblu de reguli ce trebuie înțelese și aplicate nu numai în fața tribunalelor ci și pe parcursul luptelor².

Scopul dreptului internațional umanitar în sens obiectiv nu este de a interzice războiul ci de a-i micșora urmările distructive, de a împuțina suferințele ce le cauzează și de a elimina pierderile și pagubele inutile, deci de a asigura protecția drepturilor omului în caz de conflict armat. Acest scop de păstrare a sentimentului omeniei în timpul acțiunilor ce presupune folosirea violenței armate se corelează, în dreptul conflictelor armate, cu rațiunea de a fi a războiului și anume cu obiectivele militare ale statelor; continuarea politicii statale cu alte mijloace decât cele non-violente nu a însemnat niciodată și nu înseamnă nici astăzi distrugerea totală a adversarului ci numai anihilarea sau slăbirea potențialului său militar, beligeranții neavând dreptul de a folosi forța armată peste limitele necesare obținerii victoriei. Ceea ce înseamnă că dreptul războiului este compatibil și chiar are ca obiect protejarea, în măsura impusă de necesitățile militare, a drepturilor omului în timp de conflict armat. Această corelație între scopul războiului este prezentată încă în primele instrumente internaționale în domeniu. Declarația de la Sankt-Petersburg din 1868 „a fixat limitele tehnice unde necesitățile războiului trebuie să se oprească în fața exigențelor umanității” considerând „că progresele civilizației trebuie să aibă ca efect atenuarea pe cât posibil a calamităților războiului; că singurul scop legitim pe care statele trebuie să-l opună în timpul războiului este slăbirea forțelor militare ale inamicului; că, în acest scop, este suficient să se scoată în afara luptei cel mai mare număr de oameni; că acest scop ar fi depășit prin folosirea de arme care ar agrava în mod inutil suferințele oamenilor scoși în afara luptei sau ar face moartea lor inevitabilă; că folosirea unor asemenea arme ar fi contrară legilor umanității³”.

Dreptul umanitar propriu-zis, care din titlu subliniază scopurile umanitare ale dreptului aplicabil în conflictele armate a fost elaborat exclusiv în profitul victimelor, având drept prioritate omul și principiile umanitare, ca elemente primordiale de pace și civilizație. Normele din această categorie sunt în prezent concretizate în cele patru Convenții elaborate la Geneva la 12 august 1949 și cele două Protocoale adiționale la aceste convenții, adoptate la 8 iunie 1977.

¹ I. Cloșcă, I. Suceavă, *op. cit.*, p. 14.

² E. David, *Principes de droit des conflicts armés*, Bruylant, Bruxelles, 1994, p. 29-34 și *Le droit international humanitaire*, Textes & documents, M.A.E., Bruxelles, 1996, p. 5-7.

³ *Dreptul internațional al conflictelor armate, documente*, ARDU, Casa de Editură și Presă Șansa SRL, București 1993, p. 12.